

A víz lefolyik, a kövek megmaradnak

PETRU GROZA EMLÉKEZETE

„Abban az igazságos harcunkban, amelybe belekezdünk, elbuknak egyesek..., lehet, hogy többen elesünk, mégis előre megyünk... De a *víz lefolyik, és a kövek megmaradnak*” — mondotta 1933. március 19-én a Hunyad megyei demokratikus kibontakozást kereső román parasztok előtt egy volt miniszter, aki több évi önkéntes száműzetése után ezekben a hetekben tért vissza a politikai élet küzdőterére.

Ha van kelet-európai közös történelmünknek olyan személyisége, akinek az életműve kiállja az általa idézett román népi közmondás bölcsességének próbáját, úgy dr. Petru Grozáé minden bizonnyal az. E népek találkozásának elősegítésére irányuló történelmi tevékenységének politikai hitvallását egy évtized múlva így fogalmazta meg: „A cella magányában és csendjében egyazon igazságtalanság két áldozata: az én csószöm, a menekült román, Gávriła Păcurariu és a szomszéd cellában levő magyar favágó — mind a kettő erdélyi — járt folyton az eszemben — írta 1943 végétől tartó malmaisoni raboskodását megörökítő börtönnaplójában —. Ez a kettő ebben a pillanatban egy ellentét tragédiáját személyesíti meg, amely a történelem folyamán szembeállított két népet... Azt mondtam: ez a két nép a történelem keresztútjain mindig mint ellenség találkozott akkor, amikor érdekük szerint egymás mellett kellett volna állniuk. Történelmük tárgyilagos vizsgálata kétségtelenül ehhez a következtetéshez vezet, mint ahogy a történelem vakmerő és elfogult meghamisításának sikerült elsötétítenie a nemzedékek ítélőképességét, amikor mesterségesen táplálta az örök ellenségeskedés és gyűlölködés hagyományát...

A románt is, a magyart is ugyanaz a honvágy emészti, a románt is, a magyart is ugyanaz a viharos szél rázza meg, amelyben sírva jajong a Hargita erdejének cserjéiben és a Retyezáton az egyforma emberi tragédia. De hamarabb közeledik egymáshoz ez a két hegy, mint a népek végzete által egymás mellé telepített két nemzet fiai. Gyűlölködő pillantásokat vetnek egymás felé, s hiábavalónak tűnik minden fáradozás, amely közelebb akarja hozni őket egymáshoz.

És mindennek ellenére, mert csak a hegyek nem találkoznak egymással sohasem, de az emberek mindig és annál inkább — semmi fáradozás, semmi kockázat nem lehet túl nagy és nem lehet túl nehéz azokat elviselni akkor, amikor arról van szó, hogy egy keresztényi, emberi eszményért, az emberek és népek közötti békés közeledésért harcoljunk. Különösen akkor, amikor a történelmi szomszédság állandó találkozásokat és útkereszteződéseket szab elébük.”

Az erőt ehhez a heroikus erőfeszítéshez abból a bölcs életfelfogásból merítette, amelynek alábbi *erkölcsi elvei* minduntalan átsegítették a legnehezebb helyzeteken is. „Először: az embernek ugyanannak kell maradnia jóban és rosszban: ne vesszen el a bővelkedés és a gőg felhői között, amikor a szerencse rámosolyog, de ne hagyja magát lelkileg letiporni akkor sem, amikor — szeszélyesen — az eltűnni látszik. Csupán akkor tarthatjuk meg állandóan egy vonalon az egyensúlyunkat, ha sorsunk törekenységére és bizonytalanságára gondolunk, amely az emelkedések és zuhanások váltakozása. Csak így lehet elkerülni a beképzettek bukását, akik minél beképzeltebbek, annál tehetetlenebbek a sors csapásainak elviselésében. Mert amint ezek elfelejtették csúcspontjukon, hogy le is eshetnek, éppen úgy nem hisznek az újabb felemelkedés lehetőségében. E nélkül a hit nélkül elveszettek maradnak: túl magasról, a csúcs-

ról aláhullottak. Mikor fent voltam, mindig a mélységeket kerestem, mint ahogy most, célból megrövidítem a magasságokat, nehogy elveszsek a reménytelenségben.”

Honnan jött, milyen utat tett meg a második világháború egyik legborzalmasabb évében, 1943-ban az ilyen eretnkségszámba menő gondolatokat megfogalmazó dr. Petru Groza?

Történelmi korszakokon, társadalmi rendeken, politikai életformákon keresztülívelő, világháborúkat és forradalmakat megélt pályája szervesen ágyazódik bele népe s a vele közös sorsú kelet-európai népek történelmébe és azok nagy történelmi sorsfordulóiba.¹

Száz évvel ezelőtt, 1884. december 7-én született a Hunyad megyei Bácsi községben. Édesapja, Adam Groza pap volt, nagyapja, dédapja úgyszintén. A szülői ház légköréből — amelyről ő mondotta, hogy az egyház a nemzeti kultúra és lét őrzője volt — alakította ki eszméikedésének legalapvetőbb élményét, nemzete felszabadításának vágyát és reményét. Ő az első a családban, akit világi pályára szának. Miután elemi iskoláit Bácsiban, Costeiben elvégezte, édesapja a szászvárosi (Orăştie) Református Kun Kollégiumba íratta be, ahol Groza formálódó világnézete tovább bővül, mélyül és csiszolódik, nem utolsósorban az alábbi incidens hatására.

A 8-as számú szoba fáradt diákjai, köztük Groza, aki ekkor még nem tudott jól magyarul, egyik napon, a két órán át tartó szilencium során körülülük a hosszú asztalt, hogy a kötelező csendben szorgalmasan tanuljanak. A nyolcadik osztályos Bodor Aladár ügyel fel rájuk. Ám a fáradt Groza elalszik. Szomszédja, Serestély Béla, hogy nagyobb baj ne legyen, oldalba böki, és odasúgja neki: „Ébredj fel, mit alszol, mint egy güzü.” Groza, aki nem tudta, mit jelent a güzü szó, ezt komoly sértésnek vélte, és hirtelen pofonvágtatársát. Erre a primátus Bodor is talpraugrott, és felszólította a sértettet: pofozza meg Grozát. Ez azonban csak tenyerével félénken megsimogatta arcát. A primátus méregbe gurult, s Grozához fordult: „Adj még egyet neki, hadd tanulja meg, mi az a pofon.” „És én voltam elég oktondi ahhoz, hogy kívánságának eleget tegyek — örököltette meg később a konfliktust Groza —. Most már felbátorítva, hatalmasan újból pofonvágtam Bélát, aki sírásra fakadt, viszont megtanulta, mi a pofon, és visszaadta a kölcsönt: egymás után rakta mindkét arcomra mind a két kezével a pofonokat, egyre fokozódó gyakorlottsággal. Ettől a zuhatagtól most már magam is sírásra fakadtam.”

Másnap a két diák kibékült, és miután Serestély sem tudta, mi a „güzü”, közösen kiderítették: „a güzü szó, dacára a két ü-nek, nem is olyan sértő. E nevet egy kis félénk vörös mezei egérke viseli, kedves, teljesen ártalmatlan állat, amelynek csak egy hibája van: sokat alszik.”

Ettől kezdve Groza arra törekszik, hogy nemzete kultúrájával, történelmével megismerkedve, minden „güzü”-t kiküszöböljön további tanulmányaiból. Ezért anyanyelvének és nemzete kincseinek megtagadása nélkül a magyar és a német kultúra értékeinek is befogadjává válik. Arany Jánosról ír dolgozatot, balladáiból ismeri meg a magyar nyelv és irodalom szépségeit, magyar érettségi vizsgájával a román diák nyeri el az első díjat. Jutalmul Arany Toldi-ját kapja, amelyet könyvtárában haláláig megőrzött.

Politikai fellépése is szászvárosi diákéveiben kezdődött. Amikor egyik tanáruk ok nélkül felpofozta egyik magyar társukat, a többi diák, köztük Groza is, sztrájkba kezdett, és egy napra elhagyták a kollégium épületét. 1903-ban részt vett az akkor fiatal ügyvéd, Aurel Vlad választási harcaiban a Hunyad megyei dobroai körzetben. Megválasztásával a románok olyan képviselőt küldtek a törvényhozásba, aki — többedmagával — a Román Nemzeti Pártot a politikai passzivitás feladására ösztönzi.

Ha tehát első politikai fellépéseit az emberi önkény és nemzeti elnyomás elleni ellenszenvé váltotta ki, úgy ez további magatartását is meghatározta. „Az önkényeskedés, a gyengébbek bántalmazása elleni ellenszenvem” azóta is kísért, ahogy ő maga írta.

A budapesti egyetem jogi karára 1903 őszén iratkozott be. Itt is kiváló tanulmányi munkát végzett, és tanulmányai mellett részt vett a román diákok szervezetének, a Petru Maior Társaság munkájában. Egy este több román társával a menzán vacsoráztak, amikor megakadt a szemük a falra kifüggesztett táblán: „Itt oláhuul beszélni tilos.”. Groza megpofozta a menza

alelnökét. A kirobbant botrány után kicsapatását az egyetemről a rektor, Heinrich Gusztáv jóindulata akadályozta meg.

1905-ben egyetemi tanulmányait előbb a berlini, majd a lipcsei egyetemen folytatja, és a nyári szünetben Brüsszellel, Londenal, Párizssal ismerkedik. Szellemi horizontja tovább tágul. „Felvettem az érintkezést a széles nagyvilággal, bejártam az akkori civilizáció nagy központjait, és mindenekfelett tágabb látókört és távlatot nyertem, a sötétség szétszóródott, és a gyűlölet elolvadt, mind a hó a napon. Leküzdhetetlen vágy támadt bennem, hogy az emberek és népek, különösen a szomszédos népek közötti egyetértésért és jó együttéléséért harcoljak.”

Az 1907-ben Magna cum Laude minősítéssel az állam- és gazdasági tudományok doktorává avatott pályakezdő dévai ügyvéd ebbeli szándékait az első világháború kitörése meglehetősen reménytelenné teszi. Behívják katonának, s több évig az emberi megalázás újabb formái ellen lázadhat. A renitens Grozát több ízben börtönbüntetéssel fenyegetik. Ezekkel a megpróbáltatásokkal szemben Ana Moldovannal 1916-ban kötött házassága, a gyermekekkel benépesült család harmóniája nyújtott számára vigasztalást, erőt pedig abból a hitéből merített, hogy egyetlen nemzetet — így az övét sem — lehet örök időkre elnyomni.

S amikor 1918. december 1-én a gyulafehérvári gyűlésen — és azután is — úgy látja, hogy elérkezett a felszabadulás pillanata, népe nemzeti és szociális vágyainak hangot adva már a politikai élet első vonalában küzdők soraiban találjuk.

Tevékenyen részt vesz a gyűlés munkájában, majd a következő évben, 1919-ben megválasztják az Alkotmányozó Nemzetgyűlés képviselőjének. Ebben a minőségében jobbra Bukarestben tartózkodik, és egyre nagyobb betekintést nyer a politikai élet kulisszatitkaiba. Kezdi észrevenni, hogy a Román Nemzeti Párt vezetői, maga Iuliu Maniu sem az egyesülés eszméjének végrehajtására, sokkal inkább egyéni érdekeik érvényesítésére törekuszenek. Groza úgy vélte, hogy 1918 december elseje a nemzeti eszme ünnepi napja, s ez majd a munkások számára is meghozza a kizsákmányolás alóli felszabadulást és a szinte jobbágysorban élő népnek a szociális-társadalmi felemelkedést. Ha Maniu pártja nem alkalmas ennek a feladatnak a megoldására — gondolta —, akkor Avarescu marsall néppártjában a helye. Avarescu nemcsak mint katona volt népszerű, hanem pártjának szociális programjára is sokan bizakodva tekintettek. Ezért vállalt Groza miniszteri tárcát Avarescu kormányában, amikor 1920 januárjában a király a marsallt bízta meg a kormányalakítással. Groza lesz az Erdély- és a kisebbségi tárca minisztere. Ő maga jegyezte fel első miniszterségének alábbi epizódját:

„1920-ban, mint Erdély és a »kisebbségek« (akkoriban csak mennyiségileg gondolkoztak a politikában, még nem divott a minőségi elgondolás) minisztere elvetődtem a székelyek közé, Csíkszeredára. A prefektus bejárati ajtajánál tábla: »Itt csak románul szabad beszélni« ... Levétem azonnal. Szemrehányásaimra a prefektus dadogva magyarázta, hogy a székelyek tudnak, de nem akarnak románul beszélni, mert ellenségek. Rövid időre reá megjelent egy magyar küldöttség előttem, a csíksomlyói katolikus esperes vezetése alatt. A szónok esperes, verejtékét törölgetve, olvasta egy papírlapból mondanivalóját — románul. Én, látva a nehéz törést, félbeszakítottam, kérve, hogy folytassa magyarul. A góbé nem engedett, s végigizzadta a román dikciót. »Lám — fordultam a prefektushoz —, Önnel azok sem akarnak románul beszélni akik tudnak, velem azok is csak románul törnek a nyelvet, akik nem tudnak!«

Az Avarescu-kormány azonban nem tudja a vele szemben támasztott szociális várakozásokat teljesíteni, és ezért kétévi kormányzás után, 1922-ben a Brätianu család vezetése alatt álló Liberális Párt intrikái megbuktatják. A liberálisok által kiírt választásokon Grozát mégis megválasztják képviselőnek. A liberális éra alatt tanácsosa az agrárbizottságnak, elnöke a Nagyiparosok Szövetségének, tagja a Legfelső Vámbizottságnak, az Export-Import Bizottságnak, és részvényese több magánvállalatnak és banknak. Bár egyéni érdekei az uralkodó körkörös fűzik, egyre tisztábban felismeri: a nép nem fog jóllakni attól, amit az urak konyháiban főznek.

Mégis, amikor Ferdinánd király, hogy a liberálisok hatalmát csökkentse, 1926. március 30-án újra Avarescut bízta meg kormányalakítással, aki május 25-re új választásokat ír ki,

Groza újra tárcát vállal a marsall kormányában. Előbb közlekedésügyi és közmunkaügyi, majd tárca nélküli államminiszter.

Bár a román szakirodalom véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy az új Avarescu-kormány működésének második felében Groza újra ellátja-e az erdélyi és kisebbségi ügyek miniszteri tisztét², néhány dolog bizonyosan megállapítható. Így például az, hogy a május 25-i választást megelőző politikai küzdelemben P. Groza aktívan részt vesz, és Hunyad megye magyar választói előtt magyar nyelvű beszédet mond, amelyet a korabeli magyar sajtó így kommentál. „Goza Péter szavaira a jövő történetírója is súlyt helyezhet, hiszen fel sem tételezhető olyan férfiúról, aki 42 éves korában immár másodikban jut miniszteri tárcához, hogy az egyetemes szempontok feláldozásával, tisztán pártérdekek szempontjából kortesszavakat hangoztasson a nyilvánosság előtt.” Mivel — tudtommal — a történetírás nem figyelte még fel Grozának erre a beszédére, idézen néhány megállapítását. Az akkori helyzetről azt mondta, hogy a betegség nagy, a betegek sokan vannak, nehéz az orvos, még nehezebb a professzor szerepét játszania. A mezőgazdaság helyzetét azért tartotta rossznak, mert az agrártörvény is az, felbolygatta, bizonytalanná tette a mezőgazdaságot, és ezen a helyzeten az elmúlt négy év alatt gyárilag gyártott újabb törvények sokaságával akart segíteni, anélkül, hogy a gazdasági gépek és a felszerelés hiányáról gondoskodtak volna. Az ipar helyzetét azért ítélte el, mivel senki sem támogatja, főleg az állam nem, holott a jövő zenéje az ipar. A kisebbségi kérdésben a kulturális kiegyenlítődést tartja fontosnak, mivel „így értjük meg egymást”. „Magunk között vagyunk: mi már paktáltunk, összevesztünk és megint paktáltunk.”

Grozának az utóbbi mondata a Néppárt és az Országos Magyar Párt 1923. és 1926. évi tárgyalásaira vonatkozik. Mondjunk itt el ezekről nagyon röviden annyit, amennyi Groza szerepét megvilágítja.³

Az első megállapodást 1923. november 25-én az első Avarescu-kormány kultuszminiszterének, Gogának a kezdeményezésére annak csucsai kastélyában (Goga a Boncza-kastélyt vette meg, ahol Ady lakott) írták alá. Ezen a megbeszélésen a Magyar Párt vezetői közül többek között részt vett Gyárfás Elemér, Páll Árpád, Bernárdy György, a kormány részéről pedig Avarescu, Goga és Groza. A megegyezés egyfelől a Magyar Párt kívánságait tartalmazta (egyházak autonómiája, színházak működése stb.), másfelől azt, hogy a Magyar Párt ezek megoldása fejében támogatja a Néppártot. A tárgyaláson Avarescu számára Groza fordította Bernárdy hozzászólását románra. Mivel az Avarescu-kormány megbukott, és a megállapodás végrehajtásából nem lett semmi, a Magyar Párt 1926. február 1-én felmondta a megegyezést.

A második Avarescu-kormány belügyminisztere, Goga kezdeményezésére újra felújítják a tárgyalásokat, amelyek eredményesek voltak, és 1926. április 21-én aláírják az új megállapodást. A második paktum tárgyalásaiban Grozának már nagyobb szerepe volt. Az ő formulájával vélték megoldhatónak a Csiki Magánjavak bonyolult kérdését.⁴ A megegyezés után Groza igyekezett közoktatásügyi és pénzügyminiszter kollégáit meggyőzni arról, hogy a megegyezés értelmében biztosítsanak államsegélyt a magyar iskolák számára, de ez nem vezetett eredményre.

Valószínűleg ez a kudarc is hozzájárult új és döntő elhatározásának érlelődéséhez. Ugyanis, mint később elmondta, a második Avarescu-kormányba azzal a szándékkal lépett be, hogy tiszta levegőt engedjenek a panamáktól, pizskos üzletektől, összefonódásoktól, szervilizmustól megrontott politikai élet légkörébe. Szándékait igyekezett is érvényesíteni, és ezért mindenkivel harcba szállt, anélkül, hogy bármit is sikerült volna elérnie.

Ezért 1927 júniusában, amikor a liberálisok nyomására Avarescut újra megbuktatják, a kormány utolsó, viharos éjszakai ülésén bejelenti: „Én elmegyek innen, itthagynom egyelőre a politikai élet arénáját, nehogy megvárjam ennek a tragédiának a végét. Visszavonulok az én erdélyi barlangomba, és töprengeni fogok egy évig, két évig, hét évig, addig, amíg szükséges, azon, hogy megvilágosodjon előttem a követendő út.”

Az uralkodó körökkel való szakítás azonban az újrakezdés lehetőségeit is magában foglalta. Önként vállalt politikai magányában Déván Marx, Engels, Lenin műveit kezdi tanulmá-

nyozni, s megismerkedik Augustin Almasannal és dr. Kohn Hillelrel, akik a Román Kommunista Párt illetékes szerveinek megbízásából keresik vele a kapcsolatot. A dr. Kohn Hillelrel kötött ismeretség 1932-ben a kolozsvári és dévai konspiratív találkozók keretében lezajlott eszmecsere, viták révén fokozatosan harcostársi barátsággá mélyül, és hozzájárul ahhoz, hogy Petru Groza olyan új politikai koncepciót alakítson ki, amely — az ő szavaival — „megfelel a román nép érdekeinek”.

A belső, szellemi átalakulás így készíti elő azt a pillanatot, amikor Petru Groza visszatérhet az akkori Románia politikai életébe. Már 1930-ban felismeri, hogy a román paraszti tömegek egy része kiábrándult az akkori Románia legális politikai pártjaiból, és ezért segíteni kezdi a radikalizálódó román parasztok kiütkeresését. Az ő pénzügyi támogatásával adja ki A. Filimon Déván, az egykori nagy román parasztfelkelés hősről elnevezett lapot, a Horiát-t. Ez fokozatosan egy új, demokratikus román paraszti szervezet szellemi-politikai kovászává válik. A radikalizálódó Hunyad megyei román parasztok, Belea Miron és társai egy fölhívást jelentetnek meg a lapban, amely a parasztokat 1933. január 8-ra Dévára, egy gyűlésre hívja meg közös gondjaik megbeszélésére. Január 8-án reggel a környékbeli parasztok izgatottan, de fegyelmetlenül özönlnek Dévára, és 10 órára nemcsak a színház termében szoronganak, hanem több ezren, akik nem fértek be, az épületet veszik körül. Mivel mikrofon nem volt, Belea azt javasolta a kívülrekedteknek: mindegyik falu válasszon egy küldöttet, azok menjenek be a gyűlésre, s majd ők beszámolnak az ott elhangzottakról.

Így is történt. A gyűlés elkezdődött. A résztvevők Beleát megválasztották a gyűlés elnökének, aki 1928 májusában ott volt Gyulafehérváron, a megye parasztjait akkor Maniu mellé sorakoztatta föl, de időközben maga is éppúgy kiábrándult belőle, mint azok a most hozzászóló társai, akik fájdalomknak, elkeseredésüknek és vágyaiknak adtak hangot. Amikor a harmadik hozzászóló szegénységükről és szerencsétlenségükről beszélt, a hallgatóság soraiból közbeszűvített egy kiáltás: jöjjenek ide a politikusok, nézzék meg, mit tettek az országgal és velünk! Az egybegyűltek egy emberként csatlakoztak a javaslatához. 40—50 főnyi kis küldöttségeket alakítottak, akik elmentek a dévai politikusok lakásaira. Közülük senkit sem találtak otthon, mert mindenki elmenekült. Kivéve egyetlen embert: Az Avarescu-kormány többszörös miniszterét, dr. Petru Grozát. Groza fogadta a küldöttséget, amelynek vezetője, a bölcs Ábel (Băneasa) ezt mondta neki: Miniszter Úr! Mi megválasztottuk Önt, de sorsunk nem változott. Most jöjjön el a gyűlésünkre, és mondja el, mit tettek az országgal és velünk.

És Groza ment.

Amikor a színházhoz értek, egy paraszt melléje settenkedett, és a fülébe súgta: „Filimon ügyvéd úr küldött, és azt üzeni miniszter úrnak, ne tessék bemenni, mert odabenn ég!”

„Nagyon ég?” — kérdezte Groza, és belépett a terembe. Fagyos csend fogadta. Az éppen beszélő paraszt arról a bankról szedte le a keresztvizet, amelynek Groza is részvényese volt: Délután 4 óra körül lehetett.

Ha idehozhatok — kezdte hozzászólását, hallgassatok is meg. Felteszitek nekem a kérdést: mit akarsz választani? A rendet és a szabadságot az országban, vagy a bankokat, a tisztiségeket és a vagyont? Én a rendet, az országot és a szabadságot választom. Ha hívtok, hogy védjük meg az emberi méltóságot, én veletek tartok. Beszéde közben a fagyos hangulat fokozatosan kezdett átalakulni. Amikor beszédét ezzel fejezte be: én hiszek a jövőtökben, óriási üdvívalgás fogadta. Groza beszéde után a gyűlés Belea javaslatára elhatározta, hogy kilépnék minden politikai pártból, és április 18-ára egy újabb gyűlést hívnak össze, amelyen további teendőikről döntenek.

Április 17-én a városba vezető utakat a katonaság lezárta, a rendőrök pedig Beleát keresték, hogy letartóztassák, de nem találták.

Április 18-án reggel 8 órakor a város fő terén néhány fejszés paraszt összeácsol egy szónoki emelvényt, néhány munkás pedig mikrofont szerel föl. A meghívott újságírók fél óra múlva helyet foglalhattak az emelvényen. 9 órakor a mikrofonba megszólalt egy hang: Városi urak! Akik nem tartoztok a Fronthoz, hagyjátok el a teret, mert néhány perc múlva megérkeznek a

parasztk oszlopai. És a parasztk, akik éjszaka és hajnalban a várost a katonaság által nem őrzött ösvényeken közelítették meg, katonás rendben, minden falu külön-külön oszlopban kezdte betölteni a teret. A rendőrök és katonák igyekeztek vezetőiket kicsalogatni közülük, de eredménytelenül. A katonai egységek parancsnoka, aki egyre idegesebb lett, meglátta a főtérre komótosan sétálgató Grozát, és hozzája fordult: „Hol van Belea?” Groza ezt válaszolta: „Mi vagyok én? Spicli? Hordár?” Gyorsan az emelvényre, a mikrofonoz lépett, és beleszólt. „A hatóságok keresik Belea Míront. Jöjjön gyorsan a tribünre.”

Belea ott termett, és a teret megszállva tartott parasztk megválasztották gyűlésük elnökének. A román parasztk demokratikus vágyait kifejező új parasztk szervezet, az Ekés Front keresztelöje megtörtént. Groza, akinek Belea átadta a szót, többek között ezeket mondotta: A nagy temetések napját éljük, de ezeket a nagy feltámadások napja fogja követni. Megkérdezhetik tőlünk, mit akartok? S több ezres hallgatósága egy emberként kiáltotta: egy új világot!

A demokratikus követelésekért harcba indul Ekés Front, amely elnökének Petru Grozát választotta meg, viharos gyorsasággal kapott erőre. 1935-ben már 300 000 tagja volt.

A demokratikus forradalom feladatainak napirendre tűzése — a lenini permanens forradalom elméletének konkrét alkalmazásával — óhatatlanul Groza látókörébe vonta, most már más megközelítésben, a nemzetiségi kérdést is. Ezért keresni kezdte a magyar népi tömegekkel való megegyezés új lehetőségeit.

A találkozást lehetővé tette az a magyar tömegekben is végbemenő politikai differenciálódás, amely szinte egy időben zajlott le a román parasztk gondolat- és érzésvilágában lejátszódó fentebb vázolt folyamattal. A Magyar Pártból fokozatosan kiábránduló magyar népi tömegek lázongásának történelmi hatóerővé való változtatása érdekében az RKP 1932-től több legális lapot jelentetett meg. Így 1932 végétől Demeter János szerkesztésében, dr. Kohn Hillel anyagi és szellemi támogatásával a Falvak Népet. Miután a lap köré csoportosuló magyar munkások, parasztk és értelmiségiek előbb megalakítják a Magyar Párti Ellenzéket, majd 1934. augusztus 19—20-án Marosvásárhelyt elhárították, hogy önálló politikai szervezetet alakítsanak Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) néven, az Ekés Front természetes szövetséges társa is megszületett.

A két népi szervezet képviselői 1935. szeptember 24-én Bácsiban tárgyalnak, és írják alá azt a megegyezést, amely a fasizmus, a háborús készülődés, a diktatorikus törekvések ellen, a polgári szabadságjogok, a nemzetiségek anyanyelvi és kulturális jogainak biztosításáért, nemzetiségre való tekintet nélkül a munka szabadságáért hívta harcba a román és magyar népi tömegeket.

A magyar szervezett munkások nevében az RKP markáns egyénisége, Józsa Béla az általa szerkesztett demokratikus magyar lap hasábjain így köszöntötte a megegyezést: A román és magyar parasztk képviselői „összejöttek, hogy megbeszéljék a közös sérelmeket és megbeszéljék a közös programot, amelynek alapján harcot indítanak helyzetük megjavításáért: erdőt, földet, legelőt követelnek a rászorultak részére, a munkához való jogot minden dolgozónak, a fojtogató és állandóan szaporodó taksák eltörlését, a veszett adóbehajtások megszüntetését. Az anyanyelv használatának teljes joga, a harc a háborút jelentő fasizmus ellen és a demokratikus szabadságjogokat védő népfront megalkotásának a szükségessége szerepel még akcióegységük alapjaként.”⁵

A közös veszély, az együttes küzdelem fontosságának felismerése a magyarázata annak, hogy 1935. december 6-a után mindkét szervezet — más szervezetekkel együtt — csatlakozik az RKP kezdeményezésére megalakult Demokratikus Arcvonalhoz, amely a népfrontpolitika első jelentős sikere Romániában. Így kezdődhetett el „valami új” — ahogyan Groza kifejezte — Románia történelmében.

Az új: a kölcsönös érdekek tiszteletén alapuló megbecsülés gondolata azonban a régi, a nacionalizmusok sűrű bozótjain keresztül utat törve tudott csak áthatolni. S ebben a nem csekély személyes bátorságot, szilárd elvi meggyőződést kívánó, nehéz történelmi folyamatban dr. Petru Groza továbbra is a kezdeményező és az élenjárók jelentős személyisége.

Harcolt az előretörő fasizmus hatására felerősödő háborús örület ellen, a bebörtönzött antifasiszták szabadon bocsátásáért, a demokratikus szabadságjogok biztosításáért, az emberi méltóságért és szabadságért.

A második bécsi döntéssel viharossá vált nacionalizmusok forgószelében sem torpant meg. Magát a bécsi döntést így értékelte: „Mindegyik fél holttesttel a karjában ment haza, az egyik részben örült, hogy nyert valamit, a másik, hogy nem veszett el mindent. A történelem ítélőszéke előtt mindkét fél tanúságot tett arról, hogy nem igazi anyja a megkínzott Erdélynek: sem Budapest, sem Bukarest akkori politikusai.”

Ezért azokkal keres és talál kapcsolatot, akik Erdély minden népének közös érdekeit képviselik. Így például Kolozsvárt találkozott Gaál Gáborral és Józsa Bélával, aki megbeszélésük egyik fontos mondanivalóját 1943. május 29-én így rögzítette: „A román szabadságmozgalom elindítása, ha sikerül, történelmi jelentőségűvé válhat nemcsak Erdély, hanem az egész Duna-medence szempontjából... Elindul az alapjában demokratikus tömegeknek az az erjedése, ami kelesztőleg fog hatni a magyar szabadságmozgalomra, és innen vissza.”

A román szabadságmozgalom megteremtése érdekében az illegálisan harcoló Ekés Front — a Román Kommunista Párttal szoros szövetségben — a Hitler-ellenes antifasiszta erők szövetségének megteremtésén munkálkodott.

A Groza vezetése alatt álló Ekés Front s a MADOSZ is, amelyet többek között Bányai László, Máliusz József s mártírhaláláig Szabó Árpád irányított, habozás nélkül csatlakozik az RKP 1943 januárjában kezdeményezett Hazafias Fronthoz. Petru Groza, ezen túlmenően, személyesen is igyekszik Iuliu Maniut, a Nemzeti Parasztpárt vezetőjét meggyőzni a népi erőikkel kötetendő politikai szövetség szükségességéről.

Az Antonescu-rendszer azzal próbálja feltartóztatni a Hitler-ellenes erők felzárkózásának folyamatát, hogy lecsap annak kezdeményezőire. Vlădescu-Răcosával, Gh. Miclevel, Miron Beleával együtt Grozát is letartóztatják. Letartóztatása nemcsak a Hunyad megyei románság körében — ahol nagy népszerűségnek örvendett — váltott ki nagy felháborodást, hanem észak-erdélyi harcostársait is aggasztotta sorsa.

A megpróbáltatások azonban nem törik meg. Ellenkezőleg, ahogy a börtön homályában írott, fentebb már idézett gondolatai tanúsítják, megerősítik korábbi hitében.

Miután Maniu interveniál érdekében, 1944 elején kiengedik a börtönből, s Déván jelölnek ki kényszerlakhelyet számára. Amikor a Szovjetunióknak az antifasiszta koalíciónak a hitleri fasizmus fölött aratott győzelme az útkereszteződések torlaszainak eltávolítására lehetőséget teremtett, a „valami új” erői, köztük dr. Petru Groza is, kiléphetnek a börtönök, számkivetések s a történelem homályából.

Sikerre viszik 1944. augusztus 23-án a történelmi fordulatot, 1944. október 12-én az RKP vezetésével az Ekés Front, az SZDP, a MADOSZ, majd annak jogutódja a Magyar Népi Szövetség részvételével megteremtették az Országos Demokrata Arcvonalat, amely a munkásosztály tényleges súlyát is kifejező kormány kinevezésében jelöli meg az ország demokratikus átalakításának feltételét és biztosítékát. A miniszterelnöki tisztségre dr. Petru Grozát javasolják.

Észak-Erdély magyar és román demokratikus erőinek jelentős része is ezt a javaslatot támogatja.

Miután az országszerte felviharzó népi megmozdulások kifejezték a lakosság többségének szándékát, 1945. március 2-án Mihály király dr. Petru Grozát bízta meg a demokratikus kormány megalakításával, amely március 6-án létre is jött.

Románia első demokratikus kormánya nagyon nehéz körülmények között, de határozottan látott hozzá az ország népi demokratikus átalakításához, a román nép és a vele együtt élő nemzetiségek felemelkedésének megteremtéséhez. Románia történetének ez a korszakos fejezete, amely a szocialista átalakuláshoz és a szocializmus alapjainak lerakásához vezetett, épp úgy csak érzékeltethető néhány sorban, mint ahogy dr. Petru Grozának s az RKP-nak az a törekvése is, hogy a megbékélés ösvényeit e folyamat sodrában széles útvonalakká tágítsa.

Íme néhány történelmi lépés, amely ezt a korszakos átalakulási folyamatot kifejezte. Az új román kormány képviselői 1945. március 13-án Kolozsvárott, a Szabadság téri nagygyűlésen a nemzetiségek jogegyenlősége mellett foglaltak állást. „Tudom — mondotta Jordáky Lajos ezen a gyűlésen —, hogy ez az első olyan kormánya a modern Romániának, amely proklamálta az együttélő népek egyenlőségét. Tudom, hogy ez a kormány nemcsak tiszteli a demokráciát, hanem teljesíti is teljes erejével.”

A kormánynak ezt a szándékát miniszterelnöke, dr. Petru Groza a Magyar Népi Szövetség Kolozsvárt 1945. május 6-a és 13-a között megtartott első kongresszusának záró nagygyűlésén elmondott magyar nyelvű beszédében megerősítette. Erdély „egyaránt ad kenyeret magyaroknak és románoknak. Azért jöttem ide, hogy kibontsam a magyar—román együttműködés lobogóját.”

Ennek jegyében látott hozzá a demokratikus kormány a nemzetiségek sérelmeinek orvoslásához, jogegyenlőségük biztosításához, amelyet a földreformtól kezdve a magyar tannyelvű iskolák kiépítésén keresztül politikai egyenjogúságuk biztosításáig számos intézkedés bizonyított.

Mindezekért a Magyar Népi Szövetség, szoros szövetségben a kormánnyal, az RKP vezetete demokratikus erőkkkel a népi demokratikus átalakulás nem lebecsülendő tényezőjévé vált. Egyetlen bizonyíték erre — az akár külön tanulmány bővebb kereteit is kitöltő — sokoldalú együttműködésre:

1946 őszén, november 19-re kiírták az országos választásokat, ami a népi és konzervatív erők heves és döntő összecsapásának ígérkezett. Dr. Petru Groza Kolozsvárt elmondott beszédében utalt az eredményekre, így például arra, hogy a Csiki Magánjavakat a kormány visszadadta a székelységnek, de a nehézségekre is rámutatott. „Tudjuk — mondotta —, sok a baj, mert egyesek még mindig nem hajtják végre rendelkezéseinket. Melegen kérjük magyar testvéreinket, bizzanak bennünk, hiszen Isten is hat nap alatt teremtette a világot... A magam részéről elmondhatom, hogy nem mint pernyertes jöttem ide Párizs után, hanem mint testvér a testvérnépemhez. Ugyanazok vagyunk mindnyájan, igaz testvérek, nem hódítók és nem pernyertesek. Nyílt kártyával játszunk. Megyünk előre a két nép testvéri életének megvalósítása felé. Célom: megteremteni a gazdasági kapcsolatot Magyarországgal, vámuniót létesíteni, eltörölni az útlevélkényszert. Az embernek az a hivatása ezen a földön, hogy békésen együttműködjenek, mert ez a föld mindnyájunké.”

A Magyar Népi Szövetség pedig félreérthetetlenül a kormány és a Demokratikus Pártok Blokkja politikája mellett foglalt állást. November 3-án például a szövetség egyik hivatalos lapja a következőket írta: „a mostani kormány, a Groza Péter kormánya a román és a magyar nép megbékéléseért küzd, sőt azon túl a vámhatárok eltüntetését és az útlevélkényszer megszüntetését tűzte ki céljává. Tehát ez a kormány mellettünk van, és nem ellenünk. Ha valaki belénk köt vagy gáncsolni akar választói jogunk gyakorlásában, azokról jó, ha tudjuk, hogy ők azokhoz a pártokhoz tartoznak, amelyek az itt élő magyarság kiűzéséről ábrándoznak, és nemcsak nekünk és a Groza-kormánynak ellenségei, hanem ellenségei a haladásnak és a felvilágosodásnak is.”

A Magyar Népi Szövetség 17 erdélyi vármegyében 121 magyar képviselőjelöltet állított és felszólította a magyar népi tömegeket, hogy Beszterce, Naszód, Fogaras, Krassó, Maramaros, Szeben és Szörény megyékben, továbbá Moldvában, ahol nem állított képviselőket, a Demokratikus Pártok Blokkjának képviselőjelöltjeire szavazzon.

A november 9-i választásokon 6 934 584 állampolgár élt jogaival (a szavazásra jogosultak 89,99%-a). A Demokratikus Pártok Blokkja 4 766 630 szavazatot kapott (71,8%), a Magyar Népi Szövetség 569 651-et (8,21%), Maniu Nemzeti Parasztpártja 879 827-et (12,71%), Brătianu Liberális Pártja 59 306-ot (0,37%).

A Magyar Népi Szövetség megválasztott 24 képviselőjét, munkásokat, parasztokat, kisiparosokat, értelmiségieket, lelkészeket, többek között Csákány Bélát, Czíkó Lőrincet, Szücs Margitot, Kovács Eleket, Havadtői Sándort, Kós Károlyt, Köteles Istvánt, Takács Lajost,

Kende Bélát, Kacsó Sándort a szövetség elnöke, Kurkó Gyárfás mutatta be az Állami Magyar Színházban november 24-én tartott nagygyűlésükön.

Az új kormány, amelynek újra dr. Petru Groza lett a miniszterelnöke, meggyorsította a népi demokratikus átalakulás és azon belül a nemzetiségek jogegyenlősége biztosítását. 1947. december 30-án Gh. Gheorghiu-Dej, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára és dr. Petru Groza lemondásra szoltják fel Mihály királyt, aki ennek eleget is tett, és a képviselőház délutáni ülése törvénybe iktatta az ország új államformáját: a népköztársaságot. 1947 májusában rendezték az állampolgárságot (70 000 magyar családftört érintett kedvezően), az 1947 szeptemberében induló tanévben 2071 magyar óvoda és elemi iskola, 184 középiskola, több felsőfokú oktatási intézmény, így a Bolyai Tudományegyetem nyitotta meg kapuit a magyar ifjúság előtt.

Románia nagy átalakulásának folyamata, amelynek csak néhány eseményére utalhattunk és a Magyarországon végbement hasonló jellegű átalakulás lehetővé tette a két ország viszonyának elmélyítését.

Lássunk erre vonatkozóan is néhány példát. Romániában kiadják a Revista Romăno-Meghiară című folyóiratot, amelynek első számába Petru Groza írt előszót, és mellette többek között Octav Livezeanu, Eugen Jebeleanu, Illyés Gyula, Balogh Edgár, Takács Lajos írásait közölték. Budapesten 1945. szeptember 21-én megalakult a Györffy István Kollégium dísztermében a Magyar—Román Társaság. Az alakuló ülésen a távol levő Kodály Zoltán helyett, akit a társaság elnökének választottak meg, Tóth András felkérésére Szekfű Gyula elnökölt. Idézzünk néhány gondolatot a felszólalók hozzászólásaiból!

Gyöngyösi János: „Románia élén ma olyan demokratikus kormányzat van, melynek elnöke kezdettől fogva baráti kezét nyújtott a magyarságnak.” Darvas József (aki két hónappal azelőtt részt vett az Ekés Front bukaresti kongresszusán): „Elementáris, kitörő taps fogadta az én beszédemet és rajtam keresztül azt a baráti hangot, amely a magyarság részéről a román parlamentben a román nép, a román parasztság felé szólt.” Szentgyörgyi Albert: „A mi nagy tapasztalatunk, hogy haladni csak együttműködéssel lehet, nem pedig azzal, hogy egymást romboljuk és pusztítjuk. Ezért a tudós mindig és mindenütt lelkesen nyújtja kezét az építőmunkához, mely a népeket össze akarja kapcsolni.” Tamási Áron: „Elsősorban a magyar irodalom nevében, de a magam személyében is ennek a különleges figyelemnek a melegségével üdvözlöm a társaságot. Amikor ezt teszem, az öröm érzése és a felelősség tudata egyaránt megvan bennem.” Kosáry Domokos: „Azelőtt a történelmet nacionalista szempontok szerint vizsgálták, mi a nacionalizmust akarjuk történelmi szempontból vizsgálni.”⁶

E feladat betöltéséhez kívánt szakembereket képezni a Mocsáry Lajos Népi Kollégium, amelyben magyar és román fiatalok együtt kezdték meg tanulmányaikat. A kollégiumot 1947. május 4-én nyitották meg Tildy Zoltán köztársasági elnök és Petru Groza miniszterelnök jelenlétében. Tildy Zoltán többek között ezeket mondta: „A magyar nép levonta a múlt tanulságait, és a maga részéről a legtisztább szándékkal és a legnagyobb őszinteséggel valóban új történelmi korszakot akar kezdeni a Duna völgyében.” Petru Groza a következőket hangsúlyozta: „Tanulmányozva a magyar és a román nép történelmét, fájóan látjuk, hogy a két népnek eddig sohasem sikerült egymásra találnia. Az egymásra nem találás nem a dolgozó tömegek akaratán múlott. Ellenkezőleg: a két nép igazi érdekei történelmünk minden fordulóján azonosak voltak. Idegen érdekek voltak azok, amelyek mesterségesen megakadályozták e két nép egymásra találását, hogy hasznot húzhasanak civódásukból.”

A kollégium ünnepélyes megnyitására az 1947. április 29-e és május 6-a között fővárosunkban megrendezett Román Kultúra Hete keretében került sor, amelyre 80 tagú román küldöttség érkezett P. Groza és Mihail Sadoveanu, a román irodalom klasszikusának vezetésével. Utóbbi ekkor a Nagy Nemzetgyűlés elnöki tisztét is betöltötte.

Nincs terünk arra, hogy a Román Kultúra Hete gazdag programját a maga teljességében ismertethessük, ezért csupán annak egy olyan epizódjára utalunk, amely összefüggött Kosáry Domokos főntebb idézett gondolatával.

A magyar történészek ugyanis időközben érdemi műveket alkottak abban az új szellemben, amelyről Kosáry a Magyar—Román Társaság megalakulásakor beszélt. Így például I. Tóth Zoltán megírta „Az erdélyi román nacionalizmus első százada” című, 1946-ban megjelent munkáját, amelynek célja — a szerző szavaival — „a történelmi valóság kérlelhetetlen őszinteségű bemutatása nem egyik vagy másik nacionalizmus, hanem az emberiség, közelebbről a Duna-táji népek közös érdekében.”

A 80 tagú román küldöttség történész tagjai: A. Oțetea, A. P. Todor, M. Roller és V. Chereșteșiu meglátogatták a tudományos intézetet, ahol I. Tóth Zoltán dolgozott, és átadták egy román történetíró üzenetét, aki I. Tóth Zoltán művéről így nyilatkozott: „Ez a könyv a legszebb könyv, amit valaha románokról kívülállók írtak. Ha I. Tóth Zoltán ilyen könyvet írt, most már elhiszem, hogy lehetséges lesz tisztességes magyar—román együttműködés.”

Ezeknek a tiszta szándékoknak adott ösztönzést, és ennek formáit emelte törvényerőre az 1947. november 25-én Bukarestben készült magyar—román kulturális egyezmény, amelyet Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter és Octav Livezeanu tájékoztatásügyi miniszter írt alá. Az egyezmény például kimondta: „A Szerződő Felek mindannak az előmozdítására törekszenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. Küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, valamint a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen, kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaikból kiküszöbölve mindazt, ami a másik Szerződő Fél népének méltóságára sértő, és abban visszahatást válthatna ki.” Továbbá: „Mindkét Szerződő Fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik Fél nemzetiségéhez tartozó és saját országában élő népesség mindennemű kulturális, tudományos, saját anyanyelvű közoktatásügyi, művészeti és testnevelési intézményeit, az országainkban élő állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján, a haladás és a demokrácia megerősítésének szellemében, mindkét Szerződő Fél országában.”

Ezen az úton jelentős lépés volt előre az országaink között 1948. január 24-én Budapesten megkötött Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés. A szerződés, amelyet Petru Groza és Dinnyés Lajos írtak alá, többek között kimondotta: „A magas Szerződő Felek országaik és népeik érdekében megegyeztek arra irányuló akaratuk kinyilvánításában, hogy kifejlesztve és megszilárdítva a két ország közötti együttműködést, erőiket a tartós baráti politika megteremtése érdekében egyesítik.”

A szocializmus építésének folyamata, ahogy P. Groza írta: „a tömegek kizsákmányolásán alapuló rendszerek bukása megfelelő feltételeket teremtett ahhoz, hogy ezek a népek megbékélhessenek végre, és egymásra találjanak a közös haladás szolgálatában vállalt békés együttműködés útján.”

Ennek megfelelően mélyült Magyarország és Románia politikai, gazdasági, kulturális és műszaki-tudományos együttműködése azoknak a vonatkozó szerződéseknek az előírásai szerint, amelyeket a két ország illetékes szervei kötöttek. Ebben Grozának épp olyan elvülhetetlen érdemei vannak, mint a Román Népköztársaság 1948. és 1952. évi alkotmányainak elfogadásában, amelyek a nemzetiségek jogait törvényerőre emelték.

Az 1948. évi alkotmány 16. §-a például kimondta, hogy a törvény előtt a Román Népköztársaság minden állampolgára nemzetiségre, fajra, vallásra való tekintet nélkül egyenlő jogokat élvez. Ezért a 17. § a faji és nemzetiségi gyűlöletet és azok bármilyen megnyilvánulási formáját a törvény által büntetendő cselekménynek minősíti. Az anyanyelv használatának jogát az igazságszolgáltatásban s közigazgatásban és az anyanyelven folyó oktatás szabadságát az alkotmány 24. §-a írja elő.

Az 1952. évi alkotmány egyrészt megerősíti az előbbi alapelveit. 68. szakasza a nemzetiségi anyanyelv szabad használatát biztosítja a közigazgatásban és az igazságügyben. A sovinizta izgatást, a fajgyűlöletet, a nacionalista propagandát, vagy ezeknek bármilyen megnyilvánulását a 84. szakasz büntetendő cselekménynek minősíti. A nemzetiségi anyanyelven való oktatást minden szinten a 82. szakasz írja elő. Az 1952. évi alkotmány másrészt új elvként 19. szakaszában kimondja: „A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Tartományát a kompakt

székely—magyar lakosság lakta terület alkotja, a Magyar Autonóm Tartománynak autonóm közigazgatási vezetése van, amelyet az Autonóm Tartomány lakossága választ.”

A Román Népköztársaság alkotmányának elfogadási éve Petru Groza életében más szempontból is fontos. 1952. június 2-án ugyanis megválasztják a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsa elnökének, és ezt a tisztségét haláláig tölti be.

Mint a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának elnöke is hozzájárul a szocialista országok, köztük Magyarország és Románia együttműködésének elmélyítéséhez. 1954 szeptember végén Mao-Ce Tung elnök meghívására látogatásra indul a Kínai Népköztársaságba. A Szovjetunió területe felett repülve a naplójába jegyzi: „Annyi nemes eszme és nagy forradalmak bölcsője... Népünk és a nagy szovjet nép jószomszédsága és barátsága a világbékéért folyó harc szolgálatában áll.” Október végéig tartó látogatása során megismerkedik a kínai nép eredményeivel, és a megbecsülés hangján szól az ott tapasztaltakról, a Kínai Népköztársaság nemzetiségi politikájáról. Tanulmányozza az ott működő nemzetiségi intézetek munkáját, és följegyzi: „Olyan hatalmas laboratórium, amelyben kidolgozzák a nemzetiségek problémáinak megoldását; a történelem materialista szemlélete teljes egészében elveti a dogmatizmust, amely föl hagyja a konkrét probléma történeti elemzésével, és a marxizmus—leninizmus eszméjének alkotó alkalmazásával.” Az eszmét — írja a továbbiakban — okosan, körültekintően, előrelátóan minden ország sajátosságait figyelembe véve szabad és lehet alkalmazni. Akik türelmetlenül mindentik e folyamatot, olyan nehézségeket okoznak saját országaiknak, amelyeket nem lehet a „gyermekbetegsége” hivatkozva jóváhagyni, és az új kezdet szükségesszerű hibájának minősíteni.

Ezt a gondolatot bontja ki az újra megjelenő Korunkhoz intézett 1957. június 14-i levelében. „Azok a viharos adottságok, amelyek a nagy történelmi fordulókat meghatározzák, és amelyeket a mi nemzedékünk él át, magunkat is merész fordulatra köteleznek, bátran vállalva mindazt, ami múltunkból és hagyományainkból jó, és fenntartás nélkül leépítve mindazt, ami előítélet és tévedés volt. E bátorsággal velejár az is, hogy tiszta fővel és kemény szívvel háritsuk el utunkból mindazt, ami merev alakiség, bevett és unalomig ismételt szólam mód, és sok kezdeményezőképeséggel és képzelőerővel új és új megnyilatkozási formáit keressük azoknak az eszméknek, amelyeket a nagy gondolkodók, a történelmi jelentőségű forradalmak szellemi előkészítői, a társadalmi és tudományos alkotómunka óriásai útmutatóul reánk hagytak. Miként az élet maga napról napra változik, és különböző helyeken különböző formákat ölt, akként kell nekünk is ez alapeszméket folytonosan megújuló, színes köntösbe öltöztetni. Oly köntösbe, mely vonzza a tömegeket — mert ezek szellemi irányításának feladata a vezetőké — óvakodva attól, hogy szürke, színtelen, elavult köpeny untassa, fárassza, sőt elriassza őket. Ekként kerülhetjük csak el azt, hogy a dolgozó tömegektől, népeinktől elszakadjunk. Tanuljunk az elszakadás tragédiáiból, amelyeket a múltból és a jelenből is jól ismerünk.”

Egyre gyengülő egészségi állapotában még arra is marad ereje, hogy 1957 márciusában Arany János nyelvén írt levelet intézzen Arany János ünneplőihez. Ebben olvashatjuk: „A magyarok mellé szíves örömet sorakoznak közös hazánk román dolgozó polgárai is Arany János emlékét ünnepelni. Az évszázadok során átélt tragikus összetűzések, meghasonlások ellenére rendíthetetlenül bíztam — és e bizalmam erősebb, mint valaha — abban, hogy a két nép végre egymásra talál, karöltve és testvéri egyetértésben építve ki magának egy szebb, boldogabb jövőt. E nagyszerű célhoz vezető úton vagyunk, amikor Arany Jánost közösen ünnepehetjük és ünnepeljük. Népeink alkotó génusza sokszor nyilatkozott meg nagy fiaiban.”

Hozzátehetjük: az 1958. január 7-én reggel elhunyt dr. Petru Groza életműve is — amelyet rövid összefoglalónkban felvillantani igyekeztünk — egy ilyen génusz alkotása. Népeink egymásra találásának gazdag forrása akként és aszerint, ahogyan ő ezt 1957. február 4-én egyik régi harcostársához intézett levelében megfogalmazta: „Elevenen él bennem is minden részlete első találkozásunknak, amelynek negyedszázados évfordulóját éppen e napokban ünnepejük meg lelkünkben csendben, ketten. De agyunkban is megtartunk mindent, ami közös harc és munka volt. Hiszen abban a konspiratív szobában, Kolozsváron raktuk le alapkövét

nemcsak barátságunknak, hanem ideológiai közeledésünknek is, amely közeledésünk a rákötkező hosszú éjszakákon át tartó sokévi viták során azonos felfogássá fejlődött ki az emberiség sorsáról, a világról és annak dolgairól. Talán nem is érzékeltük eléggé az évtizedek során azt, hogy a mi egyéni közös felfogásunk vonalán részesei lettünk annak az akciónak, amely a forradalmi jellegű Ekés Front, a Magyar Dolgozók Szövetsége és Román Kommunista Párt találkozására vezetett, majd a romániai népfront kialakulására, a Román Kommunista Párt vezetése alatt. Lelkünkben és eszünkben — akik átértük Horia utódainak, a mócoknak, a román ekéseknek és a magyar nép dolgozó fiainak hősi kiállítását nagy tömegekben e népfronton, véget vetendő a dolgozó népek kizsákmányolásának — élénken rezegnek át ez átélt eposz emlékei, élményei és tanulságai. E rezgés talán ellankadt vagy kihalt egynémely harcostársunk lelkében az 1944. évi felszabadulás után, miután sokan közülünk a beérkezett elégtételétől eltelve, ez eposzi harcot befejezettnek tekintik. Pedig szerintem a nagy feladatok özöne csak most zuhan ránk. Nemcsak népeink életében, de világvonatkozásban is egy új eposz kezdetén vagyunk. A nagy forradalom elveit nemcsak a felszabadított népek lelkében kell tényleg mélyre vésni, hanem azok győzelmét továbbvinni Óperenciás tengereken túl, ahonnan még borús felhők sűrítik el a kilátást. Az imperialista fegyvercsörtetés nem ártalmatlan szerenád, és nagy veszélyt rejtget magában az itt-ott felbukkanó önteltség. A történelem — idézve az Ön szavait — sokat gyömöszölt bele a most lezajlott negyedszázadba. Hozzáteszem, kedves régi Kohn Hillel barátom, hogy a következő negyedszázad atomkorszakunkban és immár az egész világot átfogó erjedésében sokkal nagyobb méretű eseményeket és fordulatokat hord méhében. Minden erőnkkel, csalódások és kiábrándulások, tévedések és ámulások dacára fel kell készülnünk az emberiség történelmének ez elkövetkezendő új szakaszára. Át kell böngészniünk újra és újra a múltnak tapasztalatait, tévedéseit, és azok segítségével a nemzeti és nemzetközi jelenlegi adottságokból, agybeli erőfeszítéssel le kell vonnunk a helyes következtetéseket, hogy azokból okulva, azokkal felvértezve, bátran állhassunk ez újabb nagyobb csaták elébe.”

Ehhez méríthetünk erőt az olyan egyéniségek életművéből, amelyen dr. Petru Groza is volt.

JEGYZETEK

1. E tanulmány megírásakor Petru Groza születésének 90. évfordulója alkalmából megjelent írásaimat vettem alapul: Emlékezés Petru Grozára, (Népszabadság, 1974. december 7.) és A víz lefolyik, a kövek megmaradnak, (Valóság, 1975/1. 23—28. l.) Mivel a Tiszatáj megértő szerkesztői több terjedelmet biztosítottak számomra, fenti írásaimat némileg kibővítettem Forgószélben című könyvem, (Bp., 1968) és két készülő nagyobb munkám Petru Groza tevékenységére vonatkozó anyagainak egy minimális részével. Haszonnal forgattam a román kollégák Groza-életrajzeit. Így Gheorghe Ivascuét (megjelent a Dr. Petru Groza: Articole, Cuvintări, Interviuuri. Texte Alese előszavaként, Bukarest, 1973) és Gh. I. Ionita tanulmányát (Analele, 1968/1.) Támaszkodtam Petru Groza harcostársának, Ch. Micle-nek: Răscoală pământului (A föld lázadása) című, 1945-ben megjelent monográfiájára is, amelyet a magyar olvasóval az Ekés Front története című írással igyekeztem megismertetni (Valóság, 1947/6. 491—494. l.).

2. Gh. Micle idézett munkájának 21. lapján az olvasható, hogy Avarescu második kormányában 1926—1927-ben Groza az erdélyi ügyek minisztere tisztét is betöltötte.

3. E tárgyalásokat és azok konkrét körülményeit az egyik említett kéziratok munkámban dolgoztam föl részletesen.

4. A megállapodásoknak az a pontja, amelyet Groza fogalmazott meg, így hangzik: „A Ciucmegyei Magánjavak-ügynek igazságos és sürgős megoldásáig a vagyonszétválásig mindazon vagyontárgyak és értékek, melyek az agrártörvény rendelkezései szerint nem vonhatók kisajátítás alá, adassanak vissza, és a magánjavak érvényben levő statutumainak rendelkezései szerint és céljainak megfelelően kezeltessenek.”

5. Az igazi román—magyar szövetség. Új Szó, 1935. október 13.

6. A társaság főtítkáranak Balázs T. Bélát választották meg.